УДК 613.84:616-053.6:378.1(477)

ПОШИРЕНІСТЬ КУРІННЯ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ І СВІТУ

О. В. Грузєва (Київ)
Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця

Резюме. *Висвітлено масштаби поширеності куріння серед студентів-медиків у світі та в Україні. Охарактеризовано відмінності в поширеності цієї шкідливої звички серед студентів медичного, стоматологічного та фармацевтичного факультетів. Проаналізовано особливості курильного статусу студентів-медиків в Україні, їх ставлення до куріння. Виявлено оцінку обсягу знань з проблем тютюнопаління, його профілактики та допомоги у відмові від куріння, який надається згідно з навчальним планом у вищих медичних навчальних закладах. Визначено потреби в освітніх програмах з питань контролю над тютюном.*

Ключові слова: *куріння, поширеність серед студентів, ставлення до куріння, профілактика, допомога у відмові від куріння, навчання, освітній курс.*

Здоров'я населення формується під впливом багатьох чинників, провідним з яких є спосіб життя. Відомо, що від способу життя на 50% залежить рівень популяційного здоров'я. Прояви нездорового способу життя у XXI ст. стають головною причиною негативних зрушень у здоров'ї, розвитку різних хвороб, зумовлюють глобальний тягар нездоров'я. Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та провідні науковці наголошують на глобальній епідемії тютюнопаління, яка з кожним роком стає дедалі масштабнішою, охоплює все більшу чисельність населення, призводить до значних медико-соціальних втрат та економічних збитків [1–9;12;15]. Це обумовлює пошук ефективних стратегій та шляхів подолання епідемії, скорочення її негативних наслідків.

Вагому роль у вирішенні проблем тютюнопаління, поряд з політиками, менеджерами, законодавцями, адміністраторами, відіграють фахівці охорони здоров'я та освіти. Від рівня їх знань з проблем тютюнопаління, ефективності освітньої, просвітницької та фахової діяльності значною мірою залежить спосіб життя населення, ставлення до шкідливих звичок і розуміння необхідності їх подолання [14]. Враховуючи це, актуальним завданням є виявлення потреб і забезпечення належного рівня знань майбутніх працівників охорони здоров'я з питань профілактики куріння та надання допомоги у відмові від куріння.

Мета роботи – вивчити рівень поширеності куріння серед студентів вищих медичних навчальних закладів, виявити ставлення до куріння та визначити освітні потреби для обґрунтування заходів щодо його скорочення і підвищення освіченості з питань тютюнопаління.

Матеріали та методи

На основі аналізу міжнародної бази даних, отриманих у результаті глобального вивчення поширеності куріння серед студентів-медиків (GHPSS) у 49 країнах світу під егідою ВООЗ та Центру з профілактики та контролю за захворюваннями США (CDC), проведено стандартизоване анонімне дослідження серед третьокурсників, які навчаються за спеціальностями «Медицина», «Стоматологія», «Фармація», «Медсестринство» у вищих медичних навчальних закладах країн-членів ВООЗ. У 2009 р. до проекту долучилась Україна, а національним координатором виступив Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця (НМУ).

В НМУ за єдиною міжнародною методикою за допомогою спеціальної анкети проведено опитування 1500 студентів третього року навчання. Вона містить 42 питання, згруповані у шість розділів, які стосуються поширеності споживання тютюну, перебування в забрудненому тютюновим димом середовищі, ставлення до куріння, поведінки щодо відмови від куріння, навчання з питань контролю над тютюном тощо.

Статистичну обробку та аналіз матеріалів проведено за загальновизнаними методами математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення

Результати досліджень, проведених у різних країнах світу протягом 2005–2008 рр., свідчать, що куріння значно поширене серед студентів вищих медичних навчальних закладів.

Виявлено, що з 46 країн світу, які подали дані про поширеність куріння серед студентів медичних факультетів, у трьох курцями є понад 40% опитаних, у т.ч. в Боснії і Герцеговині – 46,1%, Албанії – 44,3%, Болівії – 41,1%. У межах 35–40% опитаних курять у Російській Федерації (38,8%), Нігерії (37,7%), Аргентині (37,1%), Хорватії (36,6%), Мексиці (35,3%); 30–35% – у Перу, Сербії, Словаччині. Понад 20% студентів палять у Вірменії (20,4%), Словенії (21,0%), Парагваї (22,3%), Гватемалі (22,5%), Чехії (21,7%), Секторі Газу (22,7%), Непалі (23,5%), Литві (27,3%), Лівані (28,2%), Кубі (29,4%). Питому вагу курців у загальній чисельності студентів медичних факультетів, що перевищує 10%, виявлено в Індії (11,6%), Іраку (17,5%), Панамі (11,3%), Кореї (17,2%), Саудівській Аравії (11,6%), Сирії (16,8%), В'єтнамі (11,2%). До 10% майбутніх лікарів є курцями в Алжирі (9,0%), Камбоджі (6,4%), Індонезії (8,6%), Ірані (5,6%), Ямайці (6,7%), Сомалі (5,6%), Шрі-Ланці (4,1%), Судані (7,7%), Тунісі (9,9%). Найменшу поширеність куріння серед студентів медичних факультетів виявлено в Єгипті (4,3%), Таїланді (2,1%), Уганді (0,6%).

Аналіз поширеності куріння серед студентів стоматологічного профілю в 36 країнах світу дав змогу виявити розподіл, подібний до медичного профілю. Перші місця у рейтингу країн з найбільшим поширенням куріння серед студентів стоматологів посідають Молдова (65,2%), Російська Федерація (43,7%), Мексика (42,8%), Боснія і Герцеговина (40,0%), Болівія (38,7%), Аргентина (38,3%), Албанія (36,5%). Серед 33 країн, за якими наведено дані про поширеність куріння як серед студентів медичного, так і стоматологічного факультетів, в 19 – рівні поширеності куріння є вищими серед стоматологів.

Дослідження наявності цієї шкідливої звички у студентів фармацевтичного факультету 33 країн світу свідчить про найвищі її рівні в Албанії (49,6%), Російській Федерації (42,9%), Словаччині (35,4%), Перу (32,3%), Гватемалі (30,3%), Молдові (30,2%), Боснії і Герцеговині (29,5%). У переважній більшості випадків тютюнопаління серед майбутніх фармацевтів зустрічається рідше, ніж серед майбутніх лікарів і стоматологів.

Вивчення поширеності куріння серед майбутніх медичних сестер виявило значне коливання показників від 41,0% в Албанії, 39,8% у Кубі, 36,4% в Аргентині, 36,2% у Литві, 33,8% у Сербії, 33,1% у Боснії і Герцеговині, 32,2% у Словаччині до менше 2,0% у Гані, Шрі-Ланці, Уганді, Таїланді.

Аналіз даних міжнародного дослідження GHPSS вказує на те, що тютюнопаління найбільш поширене серед студентів-медиків саме в європейських країнах. Найтривожніша ситуація склалася в Албанії, Боснії і Герцеговині, Литві, Російській Федерації, Молдові, Сербії, Словаччині, Хорватії.

У цілому близько 20% студентів вищих медичних навчальних закладів палять. Відмінності в рівнях поширеності куріння серед студентів окремих спеціальностей корелюють з величиною загального рівня поширеності куріння серед студентів в окремих країнах. У цілому курцями є 24% студентів стоматологічних факультетів, 18% – фармацевтичних факультетів, 18% – сестринських, 21% – медичних факультетів.

Гендерні відмінності полягають у тому, що студенти-чоловіки частіше мають цю шкідливу звичку, ніж студенти-жінки. Так, серед студентів-стоматологів курять 34% юнаків і 18% дівчат, серед студентів медичних факультетів – 27% і 15%, фармацевтичних – 31% і 13%, сестринських – відповідно 30% і 15%. Рівні поширеності куріння серед представників чоловічої статі удвічі перевищують такі серед жінок.

Відомо, що пасивне вдихання тютюнового диму не менш шкідливе, ніж активне паління. Значна частина майбутніх фахівців охорони здоров'я відчувають на собі вплив тютюнового диму. В домашніх умовах пасивного вдихання тютюну зазнають 44–48% респондентів, у громадських місцях – 67–72%.

Науковими дослідженнями доведено, що безпечного рівня вдихання тютюнового диму не існує. Тому актуальним питанням боротьби з тютюном є впровадження і дотримання заборони куріння на робочому місці та в громадських місцях. Проведені в 2005–2008 рр. опитування студентів вищих медичних навчальних закладів різних країн світу показали, що 44–52% респондентів стверджують про наявність заборони куріння в їхніх навчальних закладах. Проте на дотримання цих заборон вказали 67% майбутніх медсестер, 62% стоматологів, 60% фармацевтів і 5% медичних сестер.

За даними щодо ставлення студентів-медиків до необхідності та результативності діяльності з попередження куріння та допомоги у припиненні куріння переважна більшість опитаних вважає, що фахівці охорони здоров'я відіграють важливу роль у профілактиці цієї шкідливої звички. Досвід свідчить, що навіть незначні короткотривалі профілактичні втручання медичних працівників дають суттєвий ефект і дозволяють досягти скорочення рівня поширеності тютюнопаління серед пацієнтів та населення в цілому. Тому однією із стратегій зі зменшення поширеності куріння є заохочення залучення медичних працівників до профілактичної діяльності та надання пацієнтам допомоги у відмові від цієї пагубної звички.

Зважаючи на це, надзвичайно актуальним аспектом профілактичної діяльності є належний рівень підготовки майбутніх медиків з питань боротьби з тютюнопалінням. У межах 87–91% студентів вважають, що медичні працівники відіграють важливу роль у формуванні способу життя своїх пацієнтів, у т. ч. в ставленні до куріння. Впевнені в необхідності отримання належного рівня знань з різнобічних питань з проблем

тютюнопаління під час навчання у вищій школі 89% студентів медичних факультетів, 90% – стоматологічних факультетів, 91% – фармацевтичних і медсестринських факультетів. Водночас на отримання таких знань з профілактики куріння і надання допомоги у відмові від пагубної звички вказали лише 22% майбутніх лікарів і стоматологів, 33% медичних сестер та 19% фармацевтів. Це свідчить про необхідність доопрацювання навчальних програм для студентів вищих медичних навчальних закладів з метою приведення їх у відповідність до реальних потреб практичної охорони здоров'я.

Дані, отримані під час проведення глобального опитування студентів-медиків протягом 2005–2008 рр. у різних країнах світу, дали змогу встановити масштаби поширеності явища, його особливості та стали надійною основою для порівняння з показниками, отриманими в Україні, і для розробки обґрунтованих рішень з вирішення існуючих проблем.

Результати проведеного нами опитування українських студентів-медиків засвідчили, що починали будь-коли курити 62,5±1,3% респондентів. Першу спробу закурити 16,3% опитаних зробили віком до 10 років, 21,1% – віком 11–15 років, 17,3% – віком 16–17 років, 9,7% – віком 18–19 років, 2,3% – віком 20–24 роки. Отже, у шкільному віці пробували палити 54,7% студентів.

Частота та інтенсивність куріння суттєво варіювала серед студентів окремих факультетів, представників чоловічої та жіночої статі. В цілому не палили протягом останнього місяця 56,6% опитаних, у т.ч. 69,4% дівчат і 36,9% юнаків. Протягом останніх 30 днів щоденно палили 10,3% студентів, 20–29 днів – 8,0% студентів, 10–19 днів – 5,9% студентів. Рівень щоденного куріння серед дівчат становив 6,5%, серед юнаків – 15,9%.

Серед представників окремих факультетів щоденно палили 6,4% стоматологів, 9,7% студентів медичних факультетів, 13,9% фармацевтів. Підтвердили в цілому свій курильний статус протягом останнього місяця з різною частотою куріння 50,9% майбутніх стоматологів, 45,6% фармацевтів, 38,6% лікарів.

Опитування передбачало виявлення випадків куріння на прилеглій до навчального закладу території та в його приміщенні. Згідно з отриманими відповідями, на прилеглій до навчального закладу території курили 31,7% студентів, у т.ч. 24,7% дівчат та 42,4% юнаків. Серед студентів стоматологічного факультету частка тих, хто курив на прилеглій до закладу території, становить 34,0%, медичних факультетів – 30,3%, фармацевтичного – 32,4%.

Особливий інтерес викликало питання про куріння сигарет у приміщеннях навчального закладу. Згідно з вітчизняним законодавством, куріння в закладах освіти та охорони здоров'я є забороненим. На території НМУ діє категорична заборона тютюнопаління. Дані анонімного дослідження свідчать про існуючі порушення даного положення, імовірно на території та в приміщеннях навчальних баз, якими є заклади охорони здоров'я м. Києва. За даними опитування, в приміщенні навчального закладу палили 11,4% студентів. При цьому частота куріння в приміщенні серед дівчат становила 6,6%, серед юнаків 18,6%. У приміщенні навчального закладу палили 22,1% студентів стоматологічного факультету, 9,2% – медичних факультетів і 6,8% – фармакологічного факультету.

За даними дослідників, багато з тих, хто не палить, вважає, що пасивне куріння нешкідливе для них або принаймні цілком терпиме. Проте науково доведено, що 25% шкідливих речовин тютюнового диму надходить у легені курця, 5% залишається в недопалку, 20% – згорає, а 50% токсичних речовин надходить у повітря. Встановлено, що тютюновий дим при пасивному палінні більш агресивний, ніж при активному. Пасивний курець у задимленому приміщенні вдихає за 1 годину нікотину стільки ж, скільки активний курець при викурюванні 2–4 сигарети. У приміщенні, в якому повітря забруднене тютюновим димом, в організмі пасивного курця кількість окису вуглецю через 1 годину збільшується удвічі, а в легенях осідає велика кількість сажі. Концентрація нікотину в крові збільшується протягом 1,5 години у 8 разів. За набором шкідливих для здоров'я речовин тютюновий дим можна порівняти з вихлопними газами несправного автомобіля [10;11;13]. У зв'язку з цим вивчення поширеності пасивного куріння має важливе значення для обґрунтування профілактичних заходів.

За отриманими нами даними, щоденно на куріння в їх присутності у житлових приміщеннях вказали 19,1% студентів, протягом 5–6 днів – 9,0% студентів, 3–4 днів – 15,7% студентів. Лише 39,4% опитаних повідомили, що протягом останніх 7 днів в їх присутності жоден не палив у житловому приміщенні.

Що стосується куріння не за місцем проживання, то 25,6% респондентів підтвердили куріння в їх присутності щоденно протягом останніх 7 днів, 11,5% – протягом 5–6 днів, 17,5% – протягом 3–4 днів. Лише 26,5% студентів підтвердили, що в їх присутності ніхто не курив протягом тижня.

На питання, чи існує в навчальному закладі офіційна політика щодо заборони куріння в навчальних приміщеннях і в клініках, 97,4% респондентів відповіли позитивно. Проте про дотримання такої політики ствердно повідомили 69,8% студентів. Близько чверті опитаних вказали, що політика щодо заборони паління не дотримується.

Важливим завданням у ході дослідження було вивчення ставлення студентів до проблем куріння та підходів до їх вирішення. Нами встановлено, що переважна більшість студентів підтримує заборону: продажу тютюнових виробів підліткам (79,0%), реклами тютюнових виробів (68,0%), куріння в ресторанах (64,8%),

на дискотеках, в барах (54,4%), в усіх закритих громадських місцях (67,0%).

Як відомо з даних попередніх досліджень, більшість працівників охорони здоров'я та студентів високо оцінюють свою роль у формуванні ставлення пацієнтів до тютюнопаління. Але водночас вони критично оцінюють рівень власних знань і умінь для проведення профілактичної роботи серед населення, яке вони обслуговують.

Проведене нами дослідження виявило, що 74,0% студентів вважають необхідним отримання спеціальних знань з надання допомоги пацієнтам у відмові від куріння. Думку про те, що медичні працівники є «рольовою моделлю» для своїх пацієнтів, висловили 65,3% студентів, у т.ч. 68,1% – медичних факультетів, 66,8% – фармакологічного факультету і 56,7% – стоматологічного. Понад три чверті опитаних студентів вважають, що медичні працівники повинні у своїй повсякденній практиці радити своїм пацієнтам кинути палити. Впевнені в значущості порад лікаря для корекції курильної поведінки пацієнта та формування здорового способу життя 52,3% опитаних, сподіваються на це ще 35,1% респондентів. Більшість студентів вважають, що шанси пацієнта на припинення куріння суттєво зростають після такої поради лікаря. Також 51,8% опитаних переконані в тому, що лікарі, які курять, навряд чи будуть радити пацієнтам кинути курити.

У ході дослідження виявлено особливості викладання питань, які стосуються тютюнопаління, в процесі навчання студентів. Встановлено, що 64,6% респондентів підтвердили розгляд питань шкоди куріння для здоров'я на навчальних заняттях, а 35,3% заперечили це. На розгляд причин тютюнопаління вказали лише 58,7% опитаних. За час пройденого навчання про необхідність запису курильного статусу пацієнта в медичну картку дізналися лише 56,3% студентів. Отримали знання про різні підходи до відмови від куріння для майбутніх пацієнтів менше половини опитаних – 41,7%.

Не дізналися з пройденого навчального курсу про важливість надання пацієнтам навчальних матеріалів для допомоги у відмові від куріння 37,5% студентів, не чули про нікотинозамісну терапію 21,6% опитаних, про використання антидепресантів у програмах відмови від куріння – 51,3% респондентів.

Наведені дані свідчать про необхідність удосконалення викладання питань щодо боротьби з тютюнопалінням у навчальному курсі у вищих медичних навчальних закладах та їх більшого висвітлення в навчальних програмах.

Висновки

Куріння є одним з провідних чинників ризику для громадського здоров'я і значно поширене як серед населення в цілому, так і серед працівників охорони здоров'я та студентів вищих медичних навчальних закладів. Особливої масштабності цей чинник ризику набуває в деяких європейських країнах, де його рівень поширеність серед студентів-медиків досягає понад 40,0%.

В Україні, як і в інших країнах Європи, проблема тютюнопаління в медичному середовищі є надзвичайно актуальною. Серед студентів-медиків дві третини коли-небудь пробували курити, а курить в даний час з різною інтенсивністю понад третина студентів. Частота куріння серед чоловіків удвічі перевищує аналогічний показник серед жінок, що співпадає із загальносвітовою тенденцією. Серед представників окремих спеціальностей найбільше поширене куріння серед стоматологів, найменше – серед лікарів, що також кореспондується із зарубіжними даними. Незважаючи на категоричну заборону куріння в навчальних корпусах, клінічних базах та на прилеглій до них території, трапляються випадки її порушення.

Особливу занепокоєність викликає поширеність пасивного паління, якого зазнають студенти у житлових приміщеннях і в громадських місцях.

Більшість опитаних негативно ставиться до куріння, підтримує різні види заборон, у т. ч. заборону на рекламу тютюнових виробів, продаж їх неповнолітнім, заборону куріння у громадських місцях.

Перспективи подальших досліджень

Студенти вищих медичних навчальних закладах усвідомлюють свою роль як приклад для пацієнтів і високо оцінюють діяльність лікаря в плані профілактики тютюнопаління та допомоги пацієнтам у припиненні куріння. Однак вважають недостатнім рівень отриманих ними знань з цих питань протягом навчання. А це потребує удосконалення навчальних програм, включення до них спеціальних курсів з проблем контролю над тютюном, а також посилення профілактичної роботи серед студентів.

Список літератури

1. *Андреева Т. И.* Табак и здоровье / Т. И. Андреева, К. С. Красовский. – К., 2004. – 224 с.
2. *Варшавская* декларация «За Европу без табака» // За Европу без табака: Европейская конф. ВОЗ на уровне министров [Документ EUR/01/5020906/6]. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 2002.

3. *Доклад* ВОЗ о глобальной табачной эпидемии, 2008 г. Комплекс мер MPOWER. – ВОЗ, 2008. – 332 с.
4. *Европейская* стратегия борьбы против табака. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 2002. – 43 с.
5. *Курс* на оздоровление. Европейская стратегия профилактики и борьбы с неинфекционными заболеваниями. – Копенгаген: ЕРБ ВОЗ, 2006. – 62 с.
6. *Москаленко В. Ф.* Сучасні ризики для здоров'я у XXI ст. / В. Ф. Москаленко // Охорона здоров'я України. – 2008. – №4. – С. 5–7.
7. *Москаленко В. Ф.* Формування глобальної комплексної інтегральної міжсекторальної системи профілактики – інноваційний підхід до вирішення сучасних проблем громадського здоров'я (аналітичний огляд літератури та власних досліджень) / В. Ф. Москаленко // Журнал Акад. мед. наук України. – 2009. – Т.15, №3. – С. 516–542.
8. *Предотвращение* хронических болезней: жизненно важное вложение средств // Доклад ВОЗ. – Канада: Агенция общественного здоровья, 2005. – 33 с.
9. *Рамочная* конвенция ВОЗ по борьбе против табака. – Женева: ВОЗ, 2005. – 40 с.
10. *Halpern-Felsher B. L.* Clear the air: adolescents' perceptions of the risks associated with secondhand smoke / B. L. *Halpern-Felsher, M. L.* Rubinstein // Prev Med. – 2005. – Jul., vol. 41, №1. – P. 16–22.
11. *Song A. V.* Perceptions of second-hand smoke risks predict future adolescent smoking initiation / A. V. Song, S. A. Glantz, B. L. Halpern-Felsher // J. Adolesc Health. – 2009. – Dec., vol. 45, №6. – P. 618–625.
12. *South-Eastern* Europe Health Network. Reversing the Tobacco Epidemic. Saving lives in south-eastern Europe. – WHO, 2008. – 90 p.
13. *Tager I. B.* The effects of second-hand and direct exposure to tobacco smoke on asthma and lung function in adolescence / I. B. Tager // Paediatr Respir Rev. – 2008. – Mar., vol. 9, №1. – P. 29–37.
14. *The GTSS* Atlas. Global Tobacco Surveillance System / W. Warren, S. Asma, J. Lee [et al.]. – CDC, 2009. – 112 p.
15. *The world* health report 2002: reducing risks, promoting healthy life. – WHO, 2002. – 248 p.

Распространенность курения среди студентов высших медицинских учебных заведений Украины и мира

О. В. Грузева (Киев)

Освещены масштабы распространенности курения среди студентов-медиков в мире и в Украине. Охарактеризованы различия в распространенности этой вредной привычки среди студентов медицинского, стоматологического и фармацевтического факультетов. Проанализированы особенности курительного статуса студентов-медиков в Украине, их отношение к курению. Выявлено оценку объема знаний по проблемам табакокурения, его профилактики и помощи в отказе от курения, который предоставляется в соответствии с учебным планом в высших медицинских учебных заведениях. Определены потребности в образовательных программах по вопросам контроля над табаком.

Ключевые слова: курение, распространенность среди студентов, отношение к курению, профилактика, помощь в отказе от курения, обучение, образовательный курс.

Smoking prevalence among students of higher medical educational establishments in Ukraine and in the world

O. V. Gruzyeva (Kyiv)

The article highlights the extent of prevalence of smoking among medical students in the world and in Ukraine. We characterized the differences in the prevalence of this habit in students of medical, dental and pharmaceutical departments. Also features of smoking status of medical students in Ukraine, their attitude to smoking have been analyzed. We revealed assessment of knowledge on tobacco use, prevention and aid in smoking cessation, which is provided in accordance with the curriculum of higher medical educational establishments. The need for educational programs on tobacco control has been identified.

Key words: smoking prevalence among students, attitudes towards smoking, prevention, assistance in smoking cessation, education, educational course.

Рецензент: д-р мед. наук, проф. Г. О. Слабкий.